

УДК 821.161.3-31:7.046.1:398

Г. В. НАВАСЕЛЬЦАВА

Беларусь, Віцебск, Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава

МАСТАЦКАЯ РЭЦЭПЦЫЯ МІФАЛАГІЧНАГА ГЕРОЯ Ў СУЧАСНЫМ БЕЛАРУСКІМ РАМАНЕ

Ключавыя словы: раман, антычны міф, славянская міфалогія, жанравы сінтэз.

Анатацыя. Жанравы сінтэз у сучаснай беларускай прозе рэалізуецца ў эксперыментальных формах. Міфалагічная вобразнасць рэпрэзентуецца на ідэйна-мастацкім узроўні ў творы Зінаіды Дудзюк “Кола Сварога”, якое ў жанравых адносінах вызначаецца як раман-рэканструкцыя славянскай міфалогіі. У рамане-бурлеску Пятра Васючэнкі “Дванаццаць подзвігаў Геракла” на прыкладзе вядомага героя антычнасці раскрываецца аўтарская філасофская канцэпцыя развіцця асобы.

Сучасная беларуская проза актыўна звяртаецца да міфалагічнай і фальклорнай спадчыны, заяўляе прадстаўнічую эстэтычную плынь папулярнай сёння літаратуры-фэнтэзі. У жанры рамана айчынныя пісьменнікі не столькі імкнуцца ўвасобіць адметны міфалагічны свет у рэчышчы толкіенаўскай традыцыі, колькі выкарыстаць прыём міфарэстаўрацыі на стыле- і сэнсаўтваральным узроўні. Міфалагічная ўмоўнасць выконвае адмысловую мастацкую ролю ў раманах Анатоля Казлова “Мінск і воран, Парыж і здань” (2003 г.), Алеся Наварыча “Літоўскі воўк” (2003 г.), Ляаніда Дайнекі “Назаві сына Канстанцінам” (2007 г.), міфалагічная вобразнасць прадвызначае ідэйна-мастацкае напайне твора Зінаіды Дудзюк “Кола Сварога” (2006 г.). Беларускія майстры слова звяртаюцца як да славянскай міфалогіі, так і антычнай, у прыватнасці, сваё бачанне знакамітага грэчаскага героя адлюстроўвае Пятро Васючэнка ў рамане “Дванаццаць подзвігаў Геракла” (2013 г.).

У творы Зінаіды Дудзюк “Кола Сварога”, паводле аўтарскага вызначэння жанру, рамане-рэканструкцыі славянскай міфалогіі, пісьменніца звяртаецца да дэталёвай мастацкай рэстаўрацыі касмаганічнага міфа, як трапна зазначаецца ўжо ў аўтарскай прадмове, асноўнага першапачатковага сюжэта большасці міфалогій народаў свету. Творчая мэта заключаецца ва ўзнаўленні цэласнай сістэмы светабудовы старажытных славян, пры гэтым першакрыніцай выступаюць помнікі славянскага фальклору, апошнія, як вядома, “сведчаць пра высокае мастацка-філасофскае мысленне нашых продкаў” [2, с. 8]. У рамане не толькі падаецца канкрэтна-прадметнае ўвасабленне міфалагічнага свету, але і акцэнтуюцца сімволіка-іншасказальнае значэнне ўніверсальных міфалагічных матываў і вобразаў у духоўнай традыцыі ўсходніх славян. У чатырох частках твора “Стварэн-

не свету”, “Сварга”, “Дажбог”, “Багі і людзі” мастацкае дзеянне адбываецца паводле міфалагічных і казачных сюжэтаў, чытачу даецца ўстаноўка на сапраўднасць увасобленай рэчаіснасці, што адпавядае логіцы міфалагічнага мыслення.

У створаным першасвеце знаходзяць сваё месца персанажы, якія сфарміраваліся ў фальклорнай спадчыне беларусаў. Гэта, у прыватнасці, Вячэрніца, Купальніца і Зараніца, якія вядуць “дзень да ночы”. Для паслядоўнага ўзнаўлення славянскай духоўнай спадчыны, якая найбольш прадстаўленна народнымі ўяўленнямі пра “нячыстую сілу”, гэта значыць, дэманалогію і “ніжэйшую” міфалогію, выкарыстоўваюцца асобныя матывы і вобразы з грэчаскіх міфаў. З класічнай грэчаскай традыцыі адаптуецца вядомы міф пра Фаэтона, на прыкладзе якога асэнсоўваецца значнасць найвышэйшага абавязку. Сын Хорса, малады бог Дзянніца, хоча кіраваць бацькавай калясніцай, хоць гэта не з’яўляецца ягоным прызначэннем. Бацька папярэджвае прагнага да славы юнака, што яго жаданні прынясуць згубу, паколькі ён слабы для такога адказнага дзеяння. Пакрыўджаны Дзянніца насуперак бацькоўскаму слову здзяйсняе свой намер, у выніку чаго зямля заходзіцца ад пажараў, акіян ледзьве не закіпае.

У творы аддаецца перавага лаканічнаму апісанню дзеянняў шматлікіх персанажаў, якімі выступаюць вечна маладыя багі, выключныя героі. Пісьменніца падкрэслівае іх цудадзейнае нараджэнне, надзвычайныя здольнасці, пры гэтым сцвярджае мастацкую ідэалізацыю як норму ўвасаблення міфалагічнага вобраза. Учынак выбранага героя атаясамліваецца найперш не з праявай характару, а з прыроднай з’явай: “Бог Сонца ўбачыў Уладарку мора, зачаравана ў небе супыніўся. Той дзень названы быў сонцастаяннем” [2, с. 25]. Найбольшую індывідуалізацыю ў рамане атрымлівае антыпод светлых багоў – Чорны Змей, які хаваецца пад карэннямі Вечнага Дрэва, здольны чуць праклёны, прамоўленыя ў хвіліну гневу, і скарыстоўваць разгубленасць іншых. Так, калі Дадла адмаўляецца выходзіць замуж за Дыя, менавіта Чорны Змей прапаноўвае апошняму зрабіць спробу выкрадання, каб у закаханага была мажлівасць уратаваць сваю абранніцу і такім учынкам паўплываць на прынятае раней рашэнне. Антыпод светлых багоў паказаны кплівым і знаходлівым, нецярплівым і помстлівым нават да тых, хто выклікае ў яго пачуцці. Напрыклад, воляй Чорнага Змея юная багіня Пенка ператворана ў жахлівую пачвару за тое, што адмовілася прыняць яго каханне. Асуджанасць адмоўнага героя на адзіноту ў цэлым вынікае з казачнай традыцыі, паводле якой шчасце знаходзяць найперш добрыя і вартыя, а зло нязменна атрымлівае пакаранне. У рэчышчы міфалагічнай спадчыны паказана спроба Чорнага Змея, які невыпадкова называецца Чарнабогам, завяваць зямлю і неба, але зламыслым намерам не суджана спраўдзіцца, паколькі багі Сварожычы дбайна абараняюць свет.

Вынікам няўдалай спробы Чарнабога становіцца ўзнікненне змрочнай краіны Наві, якой наканавана быць яго вечным уладарствам, Сварог становіцца Белабогам у Яві, і гэтае дваадзінства ўраўнаважвае свет людзей. Мяжу, якую праараў Сварог, запрогшы Змея ў жалезны плуг, прызначана ахоўваць Святагору – вядомаму герою рускіх былін. Жыццё апошняга поўнае смутку і стратаў, характару ўласціва не столькі боская дасканаласць, колькі чалавечыя заганы. У прыватнасці, ганарысты Святагор гатовы мерацца сілай з Перуном, змагацца без патрыятычнай або маральна-этычнай мэты, а гэта ўласціва персанажам найстарэйшага міфалагічнага пакалення. У рамане акцэнтуюцца ўвага, што нашчадкамі Святагора – гэта смяротныя, надзеленыя магічнымі здольнасцямі, якія здзяйсняюць не толькі гераічныя, але і ганебныя ўчынкі. Зінаіда Дудзюк толькі ў асобных эпізодах звяртаецца да іншасказальнасці, якая імпліцытна закладзена ў міфалагічным матэрыяле. У цэлым жа ў творы “Кола Сварога” героі паказваюцца пераважна станоўчымі або адмоўнымі, што абумоўлена зместам рэканструяванай блізка да першакрыніц міфалагічнай спадчыны. Мастацкай мэтай выступае непасрэдна міфарэканструкцыя, што дазваляе вызначыць твор у жанравых адносінах як раман-міф.

Антычная героіка становіцца прадметам гумарыстычнага асэнсавання ў творы Пятра Васючэнкі “Дванаццаць подзвігаў Геракла” (2013 г.), што ў жанравых адносінах вызначаецца і як раман-бурлеск, і як раман выхавання. У цэнтры мастацкай сістэмы рамана знаходзіцца самы вядомы герой Старажытнай Грэцыі – Геракл, які паказаны ўзвышана і, адначасова, некалькі камічна ў працэсе здзяйснення сваіх знакамітых подзвігаў. Учынкі выключнай асобы раскрываюцца найперш у прыгодніцкім рэчышчы, а іх галоўны ўдзельнік падаецца асучасненым, набліжаным да чытача. Пятро Васючэнка рэпрэзентуе вобраз героя ў адпаведнасці з міфалагічнай спадчынай, якая ў грэчаскай традыцыі мае архаічны і класічны перыяды. Як вядома, тыповымі персанажамі класічнага перыяду выступаюць Тэзэй, Персэй і іншыя героі, учынкі якіх вызначаюцца выразным маральна-этычным вектарам, гэта значыць, героі выступаюць найперш абаронцамі людзей. Учынкі персанажаў архаічнага перыяду яшчэ не маюць выразнай маральна-этычнай скіраванасці, што і адлюстроўвае вобраз Геракла, істотна трансфармаваны ў класічны перыяд.

Напрыклад, у храме Апалона яшчэ да пачатку здзяйснення слаўтых подзвігаў Геракл пытаецца пра свой лёс. Герой не саступаў ні людзям, ні дэманам, ні багам, паколькі ведаў, што з’яўляецца сынам найвялікшага з багоў. Геракл мае намер звярнуцца да свайго брата Апалона як да роўнага, агучваць просьбу лічыць асабістым прыніжэннем. Аднак жрэц гаворыць, што болей нельга паддавацца сляпучаму шалу, “нельга забіваць людзей праз дробную крыўду, раздражненне” [1, с. 14]. Калі звяртацца да

першакрыніц, то ў найбольш старажытнай версіі міфа паказваецца, што Геракл перыядычна перажывае прыступы шаленства, падчас якіх крышыць мікенскія сцены, яго ахвярамі становяцца людзі, якім не пашчасціла аказацца побач. Пятро Васючэнка больш арыентуецца на класічную версію міфа, дзе Геракл становіцца найперш абаронцам людзей. Як удакладняе жрэц Апалона, барацьба паміж новымі багамі і пачварамі не скончылася, і, пакуль багі бесклапотна смакуюць амброзію на Алімпе, Тыфон ды Яхідна спараджаюць усё новых жахлівых істот. Менавіта ў барацьбе з імі Геракл і павінен скарыстаць сваю надзвычайную сілу.

Галоўны герой рамана адлюстраваны ў працэсе свайго маральна-этычнага, а таксама інтэлектуальнага развіцця. Ужо першы подзвіг героя раскрывае, што сын магутнага Зеўса змяніў сваё стаўленне да іншых. Пятро Васючэнка звяртаецца да міфатворчасці, калі паказвае нямейскага льва пярэваратнем, здольным прымаць чалавечае аблічча і такім чынам завабліваць новых ахвяр. У пячору да яго трапляюць два пастухі, гэта створаныя аўтарскім вымыслам персанажы, якія не маюць уласных імён, а называюцца проста сівабародым і рудабародым. Калі падчас першай сустрэчы каля Дэльфійскага аракула Геракл крыўдзіць пастухоў без відавочнай прычыны, то цяпер своечасовае з’яўленне героя ратуе жыццё нешчаслівым вандроўнікам. Такім чынам Геракл не проста забівае пачвару, але і становіцца выратавальнікам людзей.

У рамане пераможаныя Гераклам пачвары паказваюцца ўвасабленнем абсалютнага зла. Суб’ектыўнае пісьмо раскрывае ўнутраныя памкненні такога персанажа, як лярнейская гідра, што не ведае іншых пачуццяў акрамя адзіноты, голаду і злосці. Эрыманфскі дзік з чырвонымі лютымі вачамі, які з’ядае целы памерлых, палахліва ўцякае ад героя пры сустрэчы, за што вобразна параўноўваецца з царом Эўрысфеем. Разам з тым, у класічнай спадчыне вобраз архаічнага героя захоўвае некаторыя першапачатковыя рысы характару, што дыктуюць паасобныя ўчынкі. Напрыклад, утаймаваны на Крыце бык пазней быў адпушчаны Гераклам, у Атыцы “бык зноўку ашалеў, бегаў па краіне, крышыў усё наўкол і роў, наводзячы жах на Афіны. Нарэшце Тэзей, мясцовы герой, амаль роўны па моцы Гераклу, злавіў яго на Марафонскім полі і прынёс у ахвяру багам” [1, с. 89]. У творы Геракл называе быка сябрам па няшчасці і не бачыць у апошнім пачвары, таксама герой адпускае фракійскіх коней-людажэраў, пры гэтым пісьменнік акцэнтуюе не адлюстраваны ў міфалагічных крыніцах камічны момант, што жывёліны “дзякуючы правільнай дыеце з людажэраў ператварыліся ў вегетарыянцаў” [1, с. 103]. Як бачым, мастак слова прыхарошвае ўчынкі галоўнага героя і ў паасобных выпадках выяўляе крэатарскі падыход да міфалагічнай традыцыі. Пятро Васючэнка паслядоўна адлюстроўвае, што надзелены гонарам і смеласцю герой асэнсоўвае лёс як вышэйшае

наканаванне, падуладнае волі багоў, але не яго ўласнай волі. Як вядома, сярод грэчаскіх герояў першым аспрэчвае права багоў прадвызначаць лёс смяротнага знакаміты Адысей, які праславіўся на столькі мужнасцю, колькі розумам і хітрасцю. Пісьменнік прасочвае эпізадычныя роздумы Геракла над філасофскім пытаннем, што ж кіруе светам. Так, здабыўшы пояс царыцы амазонак Іпаліты, герой палемічна выказвае думку, што светам кіруюць жанчыны. У падарожжы па маладзільных яблыкі гесперыдаў Геракл вызваляе прыкутага да скалы тытана Праметэя, даведваецца пра некаторыя сакрэты несмяротных і пераконваецца, што светам кіруюць любоў, міласэрнасць, літасць, якія далёка не заўсёды ўласцівыя алімпійскім багам.

Геракл як выбраны пісьменнікам персанаж невыпадкова выяўляе спецыфіку мыслення старажытных грэкаў, якія надзялялі сваіх несмяротных багоў чалавечымі заганамі, а ў смяротных героях бачылі маральна-этычны і патрыятычны ўзор для пераймання. У прыватнасці, багіня Гера не мяняе сваіх адносінаў да Геракла нягледзячы на ўсе яго выключныя ўчынкі, імкнецца настойваць на сваім несправядлівым рашэнні. Выніковае развіццё Геракла раскрываюць шмат у чым паказальныя паводзіны: апошняму невыносна глядзець на зняважаную Геру, хоць тая не аднойчы прыніжала яго самога, і герой абвясчае, што не пойдзе на Алімп датуль, дакуль Гера не захоча яго там пабачыць.

Такім чынам, і Зінаіда Дудзюк, і Пятро Васючэнка комплексна ўвабляюць міфалагічную спадчыну, бачаць у міфалогіі крыніцу глыбокасэнасоўных сюжэтаў, актуальных для сучаснага чытача. Зінаіда Дудзюк на сэнсаўтваральным узроўні выкарыстоўвае прыём міфарэканструкцыі, узнаўляе касамаганічны малюнак паводле славянскай традыцыі, праводзіць эпізадычныя паралелі з грэчаскай міфалогіяй. Пісьменніца паказвае значны шэраг статычных персанажаў, учынкі якіх раскрываюцца ў агульнабыццёвых катэгорыях добра – зла, што адпавядаюць агульнавядомаму ў міфалогіі прынцыпу бінарных апазіцый. Пятро Васючэнка блізка да першакрыніцы інтэрпрэтуе антычны міф пра Геракла, лаканічна ўводзіць у твор міф аб Праметэі, расстаўляе сэнсавыя акцэнты паводле мастацкіх законаў травестацыі. Пісьменнік прасочвае духоўны рост выбранага героя, які паступова пераўзыходзіць сваё пераважна статычнае асяроддзе, шмат у чым асучаснівае перасанажа і падае як узор для пераймання.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Васючэнка, П. В. Дванаццаць подзвігаў Геракла : раман-бурлеск / П. В. Васючэнка. – Мінск : Выдавецкі дом «Звязда», 2013. – 152 с.
2. Дудзюк, З. І. Кола Сварога / З. І. Дудзюк. – Мінск : Беларусь, 2006. – 293 с.

[К содержанию](#)